

Кузьмін Сергій Аркадійович –
науковий співробітник відділу з вивчення
проблем протидії організованій злочинності
у сфері державної безпеки Міжвідомчого
НДЦ з проблем боротьби з організованою
злочинністю при РНБО України

До питання про наукове визначення організованої групи, як структурної складової організованої злочинності

У статті розглянуто дискусійні питання щодо визначення змісту поняття організованої групи у системі організованої злочинності та запропоновано комплексні кваліфікаційні критерії цього виду злочинних угруповань.

Ключові слова: організована група, злочинне угруповання, організована злочинність, злочинне співтовариство, еволюція злочинних угруповань.

Протягом усього наукового й практичного осмислення поняття організованої злочинної групи, що відбувалося чи в контексті організованої злочинності, чи без органічного зв'язку з цим феноменом, теоретичні дискусії точилися, головним чином, за двома напрямками. Один з них засновувався на усталених догматичних положеннях кримінально-правової теорії щодо інституту співучасті у злочині, а інший базувався й розвивався на сучасних досягненнях кримінології та криміналістики.

Відповідно й кримінальне законодавство України тривалий час не давало задовільного законодавчого визначення організованої злочинної групи, хоча при цьому й вимушено було у терміновому порядку, з урахуванням навалюючого поширення в суспільстві злочинів, вчинених організованими групами, вводити до Кримінального кодексу статті, що фактично визнавали реальність існування таких груп, надаючи цьому значення або кваліфікуючих ознак складів окремих злочинів (статті КК України 1960 року: ч. 3 ст. 70–1 “Контрабанда наркотиків”; ч. 3 ст. 86-2 “Вимагательство державного або колективного майна”, ст. 144 “Вимагательство”, ч. 3 ст. 154 “Спекуляція” та ін.) або обставин, що обтяжують відповідальність за вчинення будь-якого іншого злочину (п. 2 ст. 41 “Обставини, що обтяжують відповідальність”).

Слід також зазначити, що у деяких складах злочинів самий факт створення організованої групи або участі в ній визначав її об'єктивну сторону (ст. 69 “Бандитизм” і ч. 1 ст. 69-1 “Дії, що дезорганізують роботу виправно-трудових установ”).

У той же час, законодавець не давав точного визначення як організованої злочинної групи взагалі, так і банди, як однієї з її різновидів, зокрема. Однак, визначення таких понять було необхідним критерієм для точної кваліфікації злочинів даної категорії.

Досить прийнятне визначення цих понять було дано у Постановах Пленуму Верховного суду України № 12 від 25 грудня 1992 року “Про судову практику в справах про корисливі злочини проти приватної власності”, № 9 від 7 липня 1995 року “Про судову практику в справах про бандитизм”.

Дуже важливим наслідком цих документів є те, що в них було закріплено необхідність відмежовувати злочини, вчинені за попередньою змовою групою осіб, від злочинів, вчинених організованою групою. Причому, при визначенні (кваліфікації) необхідно було виходити саме із ступеня зорганізованості винних осіб. А до ознак організованого характеру групи було віднесено:

- розробку, хоча б у загальних рисах, і схвалення учасниками групи плану злочинної діяльності або вчинення конкретного злочину;
- розподіл ролей у групі;
- наявність організатора (керівника) групи;
- прикриття злочинної діяльності власними силами групи або за допомогою сторонніх сил, у т. ч. підкупом посадових осіб;
- вербування нових членів групи;
- наявність спільних правил поведінки.

Проте, слід зауважити, що у наданому вище визначенні організованої злочинної групи ніяк не розкрито сутність поняття “спільної злочинної діяльності”, яка саме й визнавалася головною метою створення даної групи.

Однак, у цілому можливо констатувати, що офіційне визначення поняття організованої злочинної групи вже значно звільнилось від пануючих до того застарілих догм, оскільки воно було сформульоване на підставі реально існуючої на той час оперативно-розшукової, слідчої та судової практики, під впливом достатньо великої кількості наукових публікацій і громадської думки [1, с. 71].

Але, тільки з прийняттям нового Кримінального кодексу України, що набрав чинності 1 вересня 2001 року, питання про визначення поняття “організована група” дістало законодавчого вирішення.

Так, у відповідності до п. 3 ст. 28 КК України, злочин визнається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися в стійке об’єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об’єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи.

Таким чином, до визначальних цієї законодавчою нормою ознак організованої групи віднесено:

- наявність не менш як трьох членів;
- попередню зорганізованість;
- стійкість об’єднання;
- згуртованість для вчинення одного або більшої кількості злочинів;
- об’єднання злочинів єдиним планом;
- доведеність плану до відома всіх учасників групи;
- наявність розподілу функцій членів групи, спрямованих на досягнення злочинного результату (виконання плану злочину).

Однак, новий Кримінальний кодекс України вніс деяку абсурдність у взаємозв’язок положень п. 3 ст. 28 КК України та ст. 257 КК України (“Бандитизм”), які залишено повністю аналогічними викладеним у ст.69 КК України 1960 року. Зокрема, для кваліфікації організованої групи невід’ємною ознакою є наявність не менше, ніж трьох її учасників, а банда може складатися з двох осіб. Таким чином, може виникнути ситуація, коли злочинна діяльність банди не може бути кваліфікована як діяльність організованої групи, що за самим змістом визначеного поняття бандитизму є абсурдним, оскільки серед інших злочинів, вчинених організованими групами, бандитизм відрізняється найбільш високим ступенем внутрішньої зорганізованості, стійкості, згуртованості та озброєності. Спроба певним чином виправити цю ситуацію міститься у Постанові Пленуму Верховного Суду України № 13 від 23 грудня 2005 року “Про практику розгляду судами

кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями", в якій зазначено, що банда є різновидом організованої групи та має складатися не менш як із трьох осіб. Вірність такого висновку вдається досить сумнівною, навіть з погляду на історію. Факти скоєння бандитизму мали місце і за умови наявності у банді лише двох членів.

Слід зазначити, що можливість вчинення злочину організованою групою, як одна з додаткових кваліфікуючих ознак, передбачена більш ніж у 30 статтях КК України, а саме: ст. ст. 147, 149, 181, 185-191, 199, 206, 224, 228, 234, 257, 258, 260, 265, 278, 280, 289, 292, 293, 294, 302, 303, 311, 313, 345, 355, 359.

Узагальнюючи вищевикладене та безпосередньо повертаючись до поняття організованої групи, визначене у п. 3 ст. 28 КК України, згідно з яким злочин вважається вчиненим організованою групою, якщо в його готуванні або вчиненні брали участь декілька осіб (три і більше), які попередньо зорганізувалися у стійке об'єднання для вчинення цього та іншого (інших) злочинів, об'єднаних єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану, відомого всім учасникам групи, слід зауважити, що у чинному кримінальному законодавстві сам факт вчинення злочину організованою групою береться до уваги при конструюванні багатьох статей, де вказана ознака виступає за обтяжуючу, а іноді і невід'ємну кваліфікуючу обставину.

Таким чином, у загальному розумінні (без конкретизації складів самих вчинених злочинів), можливо виділити три обов'язкові кваліфікуючі ознаки організованої групи:

1. Попередня зорганізованість у стійке об'єднання, що згідно кримінального законодавства полягає у попередній змові щодо здійснення злочинної діяльності. При цьому, всі співучасники об'єднуються на підставі єдиного узгодженого плану подальших дій, з розподілом функцій та ролевої участі кожного із співучасників, спрямованих на досягнення його (плану) виконання. При цьому, кожен із учасників усвідомлює, чим він буде займатися, яку роль виконувати і якою є кінцева мета діяльності створеної групи, принадні у планує мий період.

2. Особливості психологічного ставлення співучасників до окреслених злочинних дій: кожен учасник усвідомлює, що він входить до стійкої злочинної групи, бере на себе обов'язки щодо виконання усіх взаємопогоджених дій та вчинює, разом з іншими співучасниками, єдиний (спільний) злочин (або декілька злочинів) при розподілі ролевих функцій згідно з обумовленим планом.

3. Особливості виконання злочину кожним окремим учасником: група характеризується згуртованістю, співорганізованістю всіх учасників, спрямованою на досягнення поставлених цілей, узгодженістю їх зусиль. Причому, сам по собі факт домовленості співучасників, узгодження плану розподілу ролей та функціональних обов'язків, ще не буде достатнім для кваліфікації організованої групи у кримінально-правовому відношенні, доки співучасники не перейдуть до активної реалізації злочинного плану, хоча б у вигляді підготовчих дій.

Крім того, характерною особливістю організованої групи є те, що її члени можуть брати лише часткову участь у самих злочинних актах, безпосередньо спрямованих на об'єкт посягання. При цьому, їхня діяльність у складі організованої групи може полягати у виконанні певних, важливих для діяльності угруповання функцій, що фактично здійснюються поза тимчасових меж початку і завершення безпосереднього акту посягання іншими конкретними членами групи, які виконують дії, охоплені ознаками об'єктивної сторони конкретного складу злочину.

З метою більш чіткого визначення поняття, місця та ідентифікуючих ознак організованої групи у загальній структурі організованої злочинності, вважається за доцільне навести класифікацію організованих злочинних формувань за ступенем їх зорганізованості, запропоновану ще до прийняття Кримінального кодексу України

2001 року В.І. Бояровим [2, с. 67], який пропонує поділ останніх на: організовані групи, злочинні організації та злочинні співтовариства. Згідно з цією класифікацією:

– Організована група – це стійка група осіб, що заздалегідь об'єдналися для вчинення одного чи декількох злочинів. У таких групах є лідер, чітко визначені рольові функції членів, їх сопідлеглість, що робить їх найбільш складними серед традиційних злочинних груп. Однак, не дивлячись на свій високий рівень зорганізованості, вони, як правило, якщо і мають корупційні зв'язки, то здебільшого у правоохоронних органах;

– Злочинна організація – це об'єднання осіб, або організованих груп для спільної діяльності з розподілом між учасниками функцій: а) з створення організації або керівництва нею; б) з безпосереднього вчинення злочинів; в) з інших форм забезпечення створення та функціонування злочинної організації;

– Злочинне співтовариство – це об'єднання організаторів, керівників або інших учасників злочинних організацій чи організованих груп, або інших осіб для спільної розробки чи реалізації заходів з координації, підтримання, розвитку злочинної діяльності відповідних формувань, або створення сприятливих умов для злочинної діяльності, чи осіб, які займаються нею, організованих груп, злочинних організацій, а також з організації вчинення тяжких злочинів із зазначеною метою.

На думку автора, вказана класифікація, хоча й відрізняється від класифікації, передбаченої ст. 28 та ст. 255 КК України, проте є більш ємною та більш точно відображаючою реальний стан та тенденції розвитку організованої злочинності, так як об'єктивно таке явище, як злочинне співтовариство існує, при цьому воно є навіть більш загрозливим для суспільства, ніж організовані групи та злочинні організації.

Крім того, для вірної кваліфікації злочинних дій, скоєних членами організованого злочинного формування, необхідно встановлення етапу розвитку, на якому воно (формування) знаходиться. При цьому, слід враховувати, що будь-яке організоване злочинне угруповання після формування, невідворотно переживає ряд еволюційних змін. Перший суттєвий момент – виникнення стійкої організованої групи. Наступний етап становлення організованої злочинності – формування зв'язків між окремими (уособленими) групами з наступною їх оптимізацією. На завершальному етапі – стійка злочинна група повністю втрачає якісну уособленість та трансформується у підпорядкований елемент більш складного механізму. В деяких випадках виникнення організованого злочинного формування може бути ініційовано “згори”, тоді відправним пунктом його становлення та розвитку виявляється не обособлена група, а керівний центр, у подальшому лише “обростаючий” підпорядкованими структурами. Як правило, в цьому випадку, в якості центру виступає корумпована верхівка державного апарату, а саме угруповання формується безпосередньо, без тривалого періоду становлення, без двох перших етапів [2, с. 70].

Таким чином, у загальному розумінні, організована група, у більшості випадків, є первинним (базовим) елементом для створення, формування та подальшого розвитку організованої злочинності і, у випадку, якщо вона (організована група), на цьому, першому, етапі еволюції не буде локалізована та знищена, неодмінно відбудеться її переростання ще у більш складну, ще більш небезпечну для суспільства форму – злочинну організацію, існування якої завдасть ще більш тяжких наслідків суспільству в цілому та його членам зокрема, а для її локалізації та знищення необхідно буде докласти ще більше зусиль, задіяти ще більшої кількості різних сил та засобів.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що навіть саме по собі створення злочинної групи – це не тільки кількісне, але і якісне зрушення суспільної небезпеки [3, с. 257]. Причому, відмова від продовження злочинної діяльності для члена злочинної групи являє додаткові труднощі у порівнянні зі зміною статусу злочинця-

одиначки, через те, що будь-яке затвердження у новому для людини суспільному статусі, де важливо визнання оточуючими, пов'язано з певними труднощами, оскільки ставлення, що склалося у них до ролі, яку виконує суб'єкт, змінюється не так просто і не так швидко, як того хотілося б.

Список використаних джерел

1. *Психологічні особливості організованих злочинних об'єднань (використання психологічних знань у протидії організованій злочинності):* Наук. – практ. посіб. / За ред. Я.Ю. Кондратьєва, С.Д. Максименка, Б.В. Романюка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2002. – 436 с.
2. *Бояров В.И.* Убийства, совершенные в процессе противостояния организованных преступных группировок (особенности расследования). Методическое пособие. – Харьков: Издательство “КримАрт”, 1997. – 132 с.
3. *Васильев В.Л.* Юридическая психология: Учебник для вузов. – М.: Юрид. лит., 1991. – 464 с.
4. *Психологія здійснення проникнення негласних працівників оперативних підрозділів органів внутрішніх справ до організованих злочинних формувань:* Наук. – практ. посібник / Б.І.Бараненко, Е.О. Дідоренко, О.Ф. Долженков та ін.; За ред. професора Я.Ю. Кондратьєва, професора Е.О. Дідоренка. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. – 292 с.
5. *Кримінальне право України у питаннях і відповідях:* посібник / О.Ф. Бантишев, С.А. Кузьмін. – К.: Вид. ПАЛІВОДА А.В., 2008. – 280 с.
6. *Тарарухин С.А.* Квалификация преступлений в судебной и следственной практике. – К.: ”Юринком”, 1995.– 208 с.
7. *Бурчак Ф.Г.* Учение о соучастии по советскому уголовному праву. К.: Наукова думка, 1969. – 213 с.

В статье рассматриваются дискуссионные вопросы относительно определения содержания понятия организованной группы в системе организованной преступности та предлагаются комплексные квалификационные критерии этого вида преступных группировок.

The article is dedicated to the examination of the debatable questions concerning the determination of the content of the concept of organized group in the system of the organized crime, the complex qualifying criteria of this type of criminal groups are offered.

Стаття надійшла до редакції журналу 25 травня 2009 року.

© С.А. Кузьмін, 2009